

**Ростислав
БОБРЕНКО**

ТЕРМІН «ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО»: РОЗШИРЕННЯ ТРАКТУВАННЯ

© Р. Бобренко. 2006

Сьогодні ми є свідками нового погляду на освіту, яка покликана надати молоді не тільки обшир інформації, а й навчити компетентно використовувати її. Одну з провідних ролей у цьому процесі віддають образотворчому мистецтву (ОМ). Обговорення цього ведеться серед законотворців, педагогів, науковців і митців на світовому та українському рівнях. Так, міжнародні організації ЮНЕСКО, Рада Європи, Європейський Союз реалізували дискусії у програми, що досліджують вплив образотворчого мистецтва на освітній процес і на учнів, студентів як головний об'єкт у ньому [31, 49, 51, 52].

Зокрема обговорюються питання, яке місце загальна художня освіта має в навчальній системі та який конкретний вплив справляють види мистецтва в синтезі з академічними дисциплінами на розвиток особистості, а також на її здатність пристосуватися до економічних реалій. Наприклад, ОЕСР (порівнює системи національних освіт) і DeSeCo (визначає та відбирає основні вміння) відзначають важливість культурно-художнього виховання для формування основних умінь особистості [31, 52].

Навічизняному рівні справи йдуть гірше. В рішенні від 28.02.03 № 2/3-4 «Вища освіта і наука — пріоритетні сфери розвитку суспільства XXI століття» художньо-естетична сфера не згадується зовсім; у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті лише побіжно згадується «художньо-естетична» культура як складова головної мети національного та громадянського виховання [16, 6—7]. Більша увага цій проблематиці приділяється на сторінках сучасної мистецько-педагогічної періодики. Дописувачі — українські теоретики й практики — розглядають переважно методику викладання ОМ: як окремої дисципліни малювання; в синтезі з іншими мистецькими дисциплінами; застосування ОМ як універсального інстру-

менту для опанування Інших програмних дисциплін; висловлюють критичні зауваження щодо заскорузності конкретних проявів сучасного художньо-освітнього процесу [5; 7; 9; 13; 18; 26]. Однак до наукового розгляду сутності поняття «ОМ» сучасні автори не доходять.

У цілому процес упровадження мистецтва в освіту залишатиметься кволим, якщо не роз'яснювати його переваг громадськості й особливо тим її представникам, від яких залежать підготовка, затвердження та впровадження освітніх програм. Рівень культури може від цього багато втратити.

Невід'ємним елементом кваліфікованого процесу інтеграції мистецтва та освіти є категорійний апарат, який визначає сутність і широту поняття, його логічне місце в системі та взаємозв'язок з іншими її складовими. Різні трактування поняття, неправильне розуміння його зв'язків призводять до кривотлумачення не тільки наукового тексту, а й нерозуміння співрозмовниками одне одного, а якщо брати ширше — до недорозвитку культури в цілому.

Представники ЗМІ, особливо редактори як основні контролери мови, певно, ще у ВНЗ мають відповідальніше ставитися до набуття навичок точності та ясності в передачі інформації.

Розглянувши добірку літературних джерел: вітчизняні та російські академічні довідники (енциклопедії [3; 6; 11; 14; 15; 20; 23; 24; 28; 33; 35; 36], тлумачні [8; 19; 22], термінологічні [2; 17; 29] словники та ін.), спеціалізовані видання з художнього мистецтва (історико-мистецтвознавчі праці [39]; мистецько-педагогічну [5; 7], культурознавчу [32; 31] періодику; підручники з образотворчих видів мистецтва [36]), ми виокремили низку проблем, що стосуються і змісту, і форми терміна.

Більшість оглянутих видань, які звертаються до терміна «ОМ», успадкувавши традиції радянського режиму, і далі поширюють модель обмеженого (ідеологічного, вузького, однобокого) трактування поняття [8; 14; 15; 17; 19; 22; 24; 35; 36].

Предметом дослідження ми обрали термін «ОМ»: умови образної природи, означення, візуалізації.

Ми ставимо перед собою завдання з'ясувати лінгвістичну відповідність змісту поняття «ОМ» його формі й адекватності дефініції цього терміна; перевірити гіпотези щодо неправильності використання

лексичної форми «образотворче» лише на позначення одного виду мистецтва; приаманності ОМ тільки предметно-просторових характеристик (опредмеченості та візуалізації); спробувати знайти причину подібного ставлення до ОМ.

Нашою метою є: привернути увагу до порушеного питання фахівців дотичних напрямів діяльності; дати фунт до роздумів і спонукати до якомога точнішого та вичерпного тлумачення цього терміна; сприяти культурознавчій обізнаності громади через розкриття та розширення змісту поняття «ОМ».

Окрім названих літературних джерел, для дослідження ми використали етимологічні словники [10; 34], англійський [38] та іспанський [37] тлумачні словники.

Важливо оприлюднити думку, яку більшість фахівців розуміють, але не беруться обґрунтувати. Мовиться про образотворчість як сутність не тільки живописного, графічного, скульптурного, архітектурного, художньо-фотографічного видів мистецтва, а й театрального, художньо-літературного, хореографічного, кінематографічного, музичного та ін., для яких образ є основним засобом втілення творчої ідеї.

Щоб довести це, своє дослідження ми структурували так:

- з поданих у літературних джерелах думок щодо тлумачення ОМ виділили спільні риси;
- виявили колізію, спричинену протилежними думками щодо окремих умов;
- диференціювали умови за предметом суперечності;
- виділили з ряду суперечливих умов лише перші три для подальшого детального опрацювання;
- дали аргументовану оцінку щодо кожної з трьох умов за допомогою етимології слів «образ», «мистецтво»;
- виявили та вказали на помилки «розрізнення тотожного» й «зіставлення незіставного»; впливу міжмовного чинника на семантику ОМ.

Загально визнаним у семантиці терміна «ОМ» є те, що це зображально-виражальний, чуттєво насажений вид художньої творчості, який відтворює дійсність у художніх образах (де дійсність не слід розуміти як суто об'єктивну реальність). Це естетична категорія, де естетичність означає не тільки красу; це штучний вид діяльності. Історично він належить до «вільних» (хоч

не від часів виникнення таких), вишуканих, витончених мистецтв. Одна з провідних властивостей — комунікативна: між автором твору і сприймачем. Створюється завдяки технічним засобам (техніці, прийомам), засвоєним навчанням (у теорії та на практиці). За багатьма визначеннями ОМ втілюється, зокрема, на площині й у просторі. До нього відносять малярство, графіку, скульптуру, художню фотографію.

Проте є тези, що, як ми помітили, належать до дискусійних через неоднозначне, а то й протилежне ставлення до них. Їх можна диференціювати за такими умовами:

- 1) образної обмеженості;
- 2) абстрактно-опредмеченою;
- 3) візуального сприйняття;
- 4) соціально-індивідуальною;
- 5) естетичною;
- 6) реалістичною та містичною;
- 7) ідеологічною.

Зосередимося на перших трьох. Основні суперечності закладені в позиціях:

1) обмежене поширення образної природи лише на кілька різновидів образотворчих мистецтв, перерахованих вище (*«Изобразительное искусство — образотворче мистецтво, образотворчість. Вид мистецтва, що втілює художні образи на площині та в просторі (малярство, графіка, скульптура, художня фотографія). Ще зображальне мистецтво»* [8; 17; 19; 22; 24; 33; 36]); - ОМ розглядається у вузькому значенні мистецтва, вільного, вишуканого, витонченого, у значенні образотворчості (*«Художня творчість у цілому — література, архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-прикладне мистецтво, музика, танок, театр, кіно...»* [6; 20; 28; 37; 38]);

2) пріоритет матеріалізації, опредмечення образотворчості (*«Використання уяви для виготовлення предметів естетичної цінності»* [36; 38]) — опредмечена форма — лише одне із втілень ОМ (*«Різновиди т. зв. художніх мистецтв та інших видів діяльності, що об'єднуються як художні образні форми опанування світу»* [20; 28]); 3) піднесення наочної форми образотворчого мистецтва перед іншими формами художньої творчості (*«Наочне відтворення природи в її повноті й типовості...»* [6; 22; 24]) — унаочнений засіб і об'єкт об'єктивної реальності — лише частина зацікавлень ОМ (*«Відтворення реальної дійсності в мистецтві — це лише примітивний, початковий етап і не мета мистецтва. Метою М. є «викли-*

кувати» в нашій психіці такі переживання, яких не дає нам реальна дійсність» [1; 29].

Образотворче, зображальне («изобразительное»); відображення («отображение») не можна розглядати у значенні змалювання чи тільки опредмечення, візуалізації.

Морфологічна будова перших частин слів утворена історично від «об» (що означає — перед, за, до, для) + «раз» (що означає — раз; удар, карбування, відбиток, певний землеробський інструмент, смуга, риска; тип, характер тощо); образ (із значенням — обличчя, шока, ікона, картина) [10; 34]. Тобто спочатку домінував матеріалістичний аспект значення людської діяльності, однак поступово набуває розвитку психологічний аспект: емоційності, одухотвореності та ін.

Дотичне до цього поняття слово «мистецтво» («искусство»), що також може розглядатися як метаморфоза в семантиці: майстер, майстерність, «искусный», «experimentum» (досвід, спроба) тощо збагатилися змістовим відтінком художньої творчості в цілому; тлумачиться як засіб і форма пізнання життя за допомогою візуального, аудіального, тактильного та іншого досвіду, а також уявної та розумової роботи. Виступає поняття «мистецький» і як критерій не тільки майстерності, а й естетичності (чуттєвості, вишуканості, краси); і як опредмечена діяльність (картина, ілюстрація), і як дещо абстрактна (музика) [2; 10; 34].

Так, музичне мистецтво створює образи за допомогою звуку, його сили, тембру, інтонації тощо (*«У музиці художній образ формується за рахунок акустичних властивостей звуку та суб'єктивних відчуттів і асоціацій людей — виконавця та слухачів»; «музика відрізняється від інших видів мистецтв інтонацією, що є особливою якістю музичних художніх образів»* [14; 35]);

кіномистецтво — засобами поєднання гри актора, режисерського втілення сценарію, операторської роботи, творчості художників-декораторів, художників-освітлювачів та ін. (*«Твір кіномистецтва (в широкому значенні). Виступає в художній функції»* [11; 29]);

художня література — надрукованого слова, вжитого в прямому та переносному значенні (*«Образна мова вирізняє твори художньої літератури з-поміж інших текстів. Вона не обмежується традиційними тропами й фігурами мови, а наповнює естетичним змістом безобразні мовні елементи, перетворює їх на систему художньо-мовного бачення світу...»* [29; 30; 32]);

хореографічне мистецтво — динамічною пластикою тіла, просторовим візерунком у синтезі з музикою («Створити хореографічний образ — означає змалювати в танці дію чи характер, втілити на основі правдивого вираження почуття певну ідею. Танок, позбавлений образності, зводиться суто до технічності, до марних комбінацій рухів» [3]);

театральне мистецтво — синтезує лицедійство, музику, декорації тощо («Спосіб освоєння та перетворення дійсності в мистецькому аспекті» [4; 19]);

малюнок, графіка використовує світлотіні, крапки, лінії, кольорові плями на площині, виражені у статичному вигляді («...[творчі] графіки — переважно чорно-білі малюнки на папері, то живопис утілює образи дійсності в їхньому кольоровому багатстві та блиску за допомогою фарб, які накладаються на якусь тверду поверхню» [36]);

художня фотографія творить образ постановкою елементів, які фотографуватимуться («Спирається на документальну основу (знімок конкретного явища), піднімається до образної характеристики, що здійснюється вибором ракурсу, композиції, емоційно-змістовим застосуванням фототехніки» [17; 29]);

скульптурне мистецтво — різьбярство статичних об'ємно-просторових форм («Створюючи статую чи портретне погруддя, різьбяр створює образ у реальному просторі» [39]).

Те, що згадані види мистецтва належать до художніх, а також поширення образотворчої ознаки й на інші види мистецтва, автоматично знімає питання щодо закріплення назви «образотворчий» за одним із видів як терміна, бо виявляються логічні

помилки законів «розрізнення тотожного» та «зіставлення незіставного», тобто родова назва не може бути ще й видовою [12].

Подібність і відмінність української та російської мов призводить часто до прикрого калькування і форми, і змісту.

Обидві мови використовують грецький афікс «ізо» (зі значенням — рівність, подібність), наприклад, «изолинии», ізональний, проте російська мова, на відміну від української, має омонімічні форми: з префіксом «изо» (як синонім префікса «из»), наприклад, «изойти»; як частина скороченої абревіатури (зі значенням — художній), наприклад, «изостудия». Також спостерігається трактування «зображення» як одначеної презентації, наприклад, «Предмет, малюнок, який відтворює що-небудь; очевидне відтворення чого-небудь» [22]. Це при тому, що в українській і російській мовах слова «образотворчий» і «зобразити», а також «изобразительный», «изображать» мають один і той самий корінь — образ із більш абстрактним значенням.

Виникає припущення, що названі мовні обставини є причиною для закріплення в терміні «изобразительное искусство» значення сприйняття художнього мистецтва тільки очима і, до того ж, у формі одначеної подоби об'єктивної реальності. Це, на жаль, переноситься на український термін «ОМ».

Ми розглядаємо й такі аспекти дослідження термінологічного змісту ОМ: психологічний, естетичний, соціально-індивідуальний, ідеологічний і т. ін., що дасть змогу наблизитися до його вичерпності.

Література

1. **Антонич Б.-І.** Національне мистецтво: Спроба ідеалістичної системи мистецтва // Образотворче мистецтво. — 1993. — № 3 — 4.
2. Аполлон. Изобразительное и декоративное искусство. Архитектура: Терминологический словарь. — М.: Эллис Лак, 1997. — С. 326.
3. Балет: Энциклопедия. — М.: Советская энциклопедия, 1981. — С. 42, 379.
4. **Барабан Л. І., Дятчук В. В.** Український словник театральної лексики. — К.: СВС, 1999. — С. 59.
5. **Белкіна Е.** Від подиву до творчості: Естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва // Мистецтво та освіта. — 1998. — № 2.
6. **Булгаков Ф. І.** Художественная энциклопедия. Иллюстрированный словарь искусств и художеств. — Т. I—II. — СПб.: А. С. Суворин, 1886. — С. 167, 362, 344.
7. **Буряк Б., Буряк Н.** Проблеми естетики та теорії мистецтва // Образотворче мистецтво. — 1993. — № 3 — 4.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови. — К. — Ірпінь: Перун, 2001. — С. 648.
9. **Горбенко С.** Гуманізація художньої освіти // Мистецтво та освіта. — 2002. — № 2.
10. Етимологічний словник української мови: В 7 т. — К.: Наукова думка, 1983. — Т. III. — С. 466; Т. IV. — С. 124.
11. Кино: Энциклопедический словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1986. — С. 470.

12. **Куляс П. П.** Редагування газетних та журнальних матеріалів: Курс лекцій. — К.: Вид-во Університету «Україна», 2002. — С. 62 — 64.
13. **Лихвар В. Д.** Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Херсонський держ. ун-т. — Херсон, 2003. — С. 7 — 8.
14. Музыка. Большой энциклопедический словарь. — М.: Большая российская энциклопедия, 1998. — С. 672.
15. Музыкальный энциклопедический словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — С. 608.
16. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Професійна технічна освіта. — 2002. — № 3.
17. **Нелюба А. М.** Словник образотворчого мистецтва. — Х.: Прінтал. — С. 38, 118.
18. **Неміш Ю., Юрковський О.** Викладання образотворчого мистецтва: необхідність змін назріла // Мистецтво та освіта. — 1998. — № 2.
19. Новый тлумачний словник української мови: В 4 т. — К.: АКОНІТ. — 1998. — Т. III. — С. 41.
20. Новый энциклопедический словарь. — М.: Большая российская энциклопедия, РИПОЛ КЛАСИК, 2004. — С. 447.
21. **Одарченко П.** Про культуру української мови: 36 статей. — К.: Смолоскип, 1997. — 319 с.
22. **Ожегов С. И., Шведова Н. Ю.** Толковый словарь русского языка. — 4-е изд., допол. — М.: ООО «ИТИ Технологии», 2003. — С. 242.
23. Оксфордская иллюстрированная энциклопедия: В 9 т. — Т. 5: Искусство / Пер. с англ. — М.: Издательский дом «ИНФРА-М», Весь Мир, 2001. — 480 с.
24. Популярная художественная энциклопедия: Архитектура. Живопись. Скульптура. Графика. Декоративное искусство. — М.: Советская энциклопедия. — Кн. I (А — М), 1986. — С. 257.
25. **Сільваші Тіберій.** Можливість встановити гармонію // Нова генерація. — Спецвипуск, 1992. — С. 6 — 10.
26. **Сирота В.** Художньо-прикладна спрямованість образотворчого мистецтва в школі // Мистецтво та освіта. — 2002. — № 4.
27. **Соловьев А. М., Смирнов Г. Б., Алексеева Е. С.** Учебный рисунок. — М.: Искусство, 1953. — С. 5.
28. Современная украинская энциклопедия. — Т. 5. — Х.: Книжный клуб «Клуб семейного досуга», 2004. — С. 411.
29. Современный словарь-справочник по искусству. — М.: Олимп, ООО «Изд-во АСТ», 2000. — С. 296, 456 — 457, 711.
30. **Тимофеев Л., Венгров Н.** Краткий словарь литературоведческих терминов. — М.: УЧПЕДГИЗ, 1955. — С. 89.
31. **Уиммер М.** Искусство как участник учебного процесса // Перспективы. — 2003. — № 4. — Т. XXXII. — С. 45 — 46.
32. Українська мова // Енциклопедія. — К.: Українська енциклопедія, 2000. — С. 717 — 718.
33. Українська радянська енциклопедія. — 2-е вид. — К.: УРЕ, 1981. — Т. 6. — С. 510 — 511.
34. **Фасмер М.** Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и дополн. Н. Трубачева. — М.: Прогресс. — 2-е изд. — В 4 т., 1986. — Т. II. — С. 141, 578 — 579, Т. III. — С. 106.
35. **Шаповалова О. А.** Музыкальный энциклопедический словарь. — М.: РИПОЛ КЛАСИК, 2003. — С. 633.
36. Энциклопедический словарь юного художника / Сост. Н. И. Платонова, В. Д. Синюков. — М.: Педагогика, 1983. — С. 160 — 161, 172 — 173.
37. **Alvero Frances F.** Cervantes Biccionario manual de la lengua espanola. — Habana, 1976. — Т. II. — P. 92;
38. New webster's dictionary and Thesaurus of the English Language. — USA: Lexicon Publications, Inc. Sherman Turnpike. — P. 52, 53, 352.
39. **Шмидт И. М.** В мастерской скульптора. — Л.: Художник РСФСР, 1966. — С. 11.

Резюме

- Автор розширює трактування образотворчих мистецтв, аналізуючи погляди інших дослідників.
- Автор расширяет трактовку изобразительных искусств, анализируя взгляды других исследователей.
- In this article the process and the results of the current step-up investigation of the content and the forms of the term «Graphic Art» («GA») are stated, which, to the author's point of view, is

described insufficiently in most studied literature sources: by mistake it takes into account only some kinds of Art. Complex approach for the ground of the expanded understanding of the term's content was used: the analysis of the position of some researchers, who stand up for figurative essence of other kinds of Art; etymological analysis of the words «Image» and «Art» from the point of view not only figurative nature in modern concept «Graphic Art» but from its supervisualization; revealing stylistic-logical mistakes of «differentiation similarity» and «comparison of different»; analysis of the words with affix«izo» which was resulted in supposition about influence of Russian limited interpretation of the term «Graphic Art».